

Designing a Regenerative Tourism Model in Kandovan: From Experiential Travel to Eco-Psychological Healing

Shahla Choobchian¹

1. (Corresponding Author) Department of Agricultural Extension and Education, College of Agriculture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Email: shchoobchian@modares.ac.ir

ARTICLE INFO

Article type:
[Research Paper](#)

Article History:

[Received:](#)

17 January 2026

[Received in revised form:](#)

27 February 2026

[Accepted:](#)

3 April 2026

[Available online:](#)

28 April 2026

Keywords:

*Cultural Regeneration,
Nature Therapy,
Psychosocial Well-being,
Natural Spaces,
Experiential Tourism.*

ABSTRACT

Recent developments in rural tourism, particularly in unique destinations such as Kandovan, have been largely shaped by experience-oriented models, cultural consumerism, and the commodification of indigenous spaces. Although these trends have generated short-term economic benefits, they have in the long term contributed to the erosion of cultural capital, socio-ecological systems degradation, and place identity erosion. In response to these challenges, the concept of “regenerative tourism” has emerged as an innovative approach within sustainable tourism development, emphasizing the simultaneous restoration of natural and social environments, the enhancement of human–environment interactions, and the revitalization of the cultural and social capacities of local communities. This study aims to develop a conceptual model of regenerative tourism tailored to the context of Kandovan Village. The research adopts an inductive qualitative content analysis approach, drawing on data from a systematic review of theoretical literature and selected field-based studies. Data analysis was conducted using MAXQDA software following a systematic coding procedure. The findings indicate that the regenerative tourism model in this context is structured around three core components: (1) psycho-ecological restoration, (2) mindful lived experience within indigenous natural and cultural settings, and (3) spatial re-creation through the enhancement of social interactions and the improvement of place-based experiential quality. This model facilitates a transition from a purely consumption-driven form of tourism toward a more sustainable, empowering, and environmentally integrated approach. Ultimately, the proposed model not only enhances tourists’ mental well-being and experiential quality but also strengthens social cohesion and cultural sustainability in rural communities.

Citation: Choobchian, Sh. (2026). Designing a Regenerative Tourism Model in Kandovan: From Experiential Travel to Eco-Psychological Healing. *Journal of Rural Research*, 17 (1), 109-124.

<http://doi.org/10.22059/jrur.2025.401708.2060>

© The Author (s)

Publisher: University of Tehran Press

Extended Abstract

Introduction

In the face of accelerating environmental degradation, urban stress, and socio-cultural erosion, the concept of regenerative tourism has emerged as a response to the limitations of conventional sustainable tourism. Unlike sustainability, which often seeks to maintain the status quo, regenerative tourism actively restores, revitalizes, and regenerates both ecosystems and communities. It emphasizes deeper emotional, psychological, and spiritual connections among visitors, hosts, and the natural environment.

In recent years, the transition from consumption-oriented tourism toward experience-based and regenerative models has become one of the most significant topics in tourism studies. Within this perspective, nature is no longer regarded merely as a setting for recreation or sightseeing, but rather as an active component in psychological restoration, stress reduction, and human well-being improvement. Alongside the expansion of urban pressures, psychological fatigue, and the growing disconnection between humans and natural environments, regenerative tourism has emerged as an approach that extends beyond conventional ecotourism. This model emphasizes the simultaneous regeneration of people, places, and local communities. In this context, rural settlements with distinctive environmental and cultural capacities can provide suitable settings for restorative, mindful, and healing experiences.

This study focuses on Kandovan village in East Azerbaijan, Iran—one of the few remaining inhabited rocky villages in the world. Kandovan's unique troglodytic architecture, rooted cultural heritage, and pristine mountainous environment make it an ideal setting for implementing a regenerative tourism model. However, the village currently faces tourism pressures that threaten its ecological balance and local identity. Therefore, a new conceptual framework is needed to guide its tourism development in a way that enhances ecological resilience, cultural depth, and community well-being.

Accordingly, this study seeks to develop a context-sensitive conceptual model of regenerative tourism tailored to the ecological, psychological, and cultural characteristics of Kandovan.

The model draws on interdisciplinary foundations, including environmental psychology, eco-therapy, biophilic design, and rural development, to propose a holistic approach that moves beyond economic metrics toward human and ecological flourishing.

The scientific contribution of this study lies in developing a context-sensitive conceptual framework for regenerative tourism that integrates environmental psychology, eco-therapeutic experiences, rural identity, and regenerative place-making within a single model. Unlike many previous studies that primarily emphasize sustainability or economic dimensions of rural tourism, this research highlights the restorative and psycho-ecological capacities of rural environments. By focusing on Kandovan as a living cultural landscape, the study expands the theoretical discourse of regenerative tourism in rural contexts and provides an interdisciplinary model applicable to ecologically sensitive destinations.

Despite the growing body of literature on sustainable and nature-based tourism, inadequate attention has been paid to the psycho-ecological dimensions of regenerative tourism in rural contexts. Most prior studies have concentrated on environmental conservation, economic sustainability, or destination competitiveness, while the emotional, therapeutic, and restorative relationships between humans and rural landscapes remain underexplored. Furthermore, various tourism development models continue to treat local communities and natural environments as passive resources rather than active participants in regenerative processes. This theoretical gap is particularly evident in culturally stratified rural settlements such as Kandovan, where environmental qualities, indigenous lifestyles, and spatial identity are deeply interconnected. Therefore, there is a need for conceptual frameworks capable of integrating ecological regeneration,

psychological restoration, cultural continuity, and community participation into a unified tourism model.

From a theoretical perspective, this study is grounded in the interdisciplinary relationship among environmental psychology, biophilic approaches, and restorative environment theories. Kaplan and Kaplan's Attention Restoration Theory suggests that exposure to natural environments can recover cognitive capacities exhausted by everyday mental pressures. Similarly, Ulrich's Stress Reduction Theory argues that interaction with natural landscapes and ecological elements contributes to emotional relaxation and psychological recovery. In recent years, these theoretical perspectives have formed the conceptual basis for studies related to wellness tourism, nature therapy, and regenerative tourism, emphasizing that place experience can possess therapeutic, spiritual, and identity-related dimensions.

Methodology

This research adopted a qualitative, developmental, and exploratory methodology, employing inductive content analysis to construct a conceptual model grounded in academic theory and empirical insights. The data collection process began with a systematic literature review, drawing on 118 scientific sources indexed in databases including ScienceDirect, Scopus, Google Scholar, SID, and Magiran. From these, 42 studies (2012–2023) were selected based on relevance to themes such as psychological restoration, nature-based healing, meaningful tourism experiences, and place attachment.

The data analysis proceeded in three stages: Open Coding: The extraction of 235 initial codes representing recurring concepts across the selected studies. These codes included ideas like “restorative landscapes,” “emotional bonding with place,” “eco-therapy through nature immersion,” and “rural authenticity.”

Axial Coding: These codes were synthesized into 10 thematic categories, such as:

1. Psychological Connectedness to Nature;
2. Eco-psychological Healing;

3. Spiritual Place-Making;
4. Therapeutic Aesthetics;
5. Place Attachment;
6. Mindful Experience;
7. Regenerative / Restorative Landscape Quality;
8. Place Identity;
9. Soothing Social Interaction;
10. Rural Landscape Revitalization.

Selective Coding: Finally, the themes were consolidated into three major dimensions:

1. Eco-psychological Healing;
2. Conscious Eco-experientiality;
3. Regenerative Place-making and Soothing Social Interaction.

These three dimensions form the backbone of the proposed model of regenerative tourism for Kandovan.

Results and Discussion

The resulting conceptual model reflects an integrative and multi-dimensional approach to regenerative tourism. It emphasizes the transformation of tourism from a passive consumption activity into a co-creative, healing, and participatory experience.

The findings indicate that the regenerative tourism model in Kandovan differs substantially from conventional approaches to rural tourism development. In many traditional tourism models, the primary focus is placed on infrastructure expansion, increasing visitor numbers, and place economic exploitation. In contrast, the regenerative approach prioritizes lived experience, psychological well-being, ecological sustainability, and the reconstruction of the human–nature relationship. Accordingly, the value of place is defined not merely through its capacity to attract tourists, but through its ability to generate meaningful, calming, and restorative experiences. This perspective may provide a foundation for reconsidering rural tourism policies in Iran, particularly in regions characterized by unique environmental and cultural capacities.

Dimension 1: Eco-psychological Healing. This dimension builds on theories of restorative environments, eco-psychology, and nature-based healing. Tourists are not merely visitors but participants in psychological and emotional restoration through contact with nature. In the case of

Kandovan, the rocky landscape, fresh mountain air, silence, and biodiversity provide ideal conditions for mental clarity, stress reduction, and spiritual reconnection. The analysis demonstrates that eco-psychological healing in Kandovan is not solely the result of physical presence within nature, but rather emerges through a multilayered interaction among sensory perception, place memory, environmental silence, and the qualities of the rural landscape. Visitors encountering the rocky architecture, flowing water, organic spatial textures, natural light, and climatic calmness experience a temporary detachment from the tensions of urban life. This condition enhances mental concentration, reduces psychological disturbance, and strengthens feelings of belonging and emotional security. Therefore, within this framework, nature functions not as a passive background but as an active agent in the process of psychological restoration.

Another important aspect of the findings concerns the relationship between spatial authenticity and emotional restoration. The physical structure of Kandovan, characterized by hand-carved rocky dwellings and organically evolved settlement patterns, creates an atmosphere fundamentally different from standardized tourism environments. Such authenticity contributes to what environmental psychologists describe as “experiential depth,” in which visitors perceive places not merely visually, but emotionally and symbolically. The continuity among architecture, landscape, climate, and everyday local life enhances the sense of immersion and strengthens visitors’ reflective awareness. Consequently, the regenerative potential of Kandovan does not derive solely from its natural scenery, but from the integrated coexistence of ecological, cultural, and sensory qualities that shape a holistic restorative experience. Beyond psychological restoration, regenerative tourism also involves the transformation of visitors’ environmental awareness and experiential understanding of place.

Dimension 2: Conscious Eco-experientiality. This dimension emphasizes

place identity, cultural meaning, and embodied experiences.

Conscious eco-experientiality involves the development of reflective awareness through direct engagement with local culture and environment as well. In regenerative tourism, experiences are not designed merely for entertainment or visual consumption, but for cultivating emotional sensitivity, environmental ethics, and meaningful human connection. In Kandovan, everyday practices such as traditional food preparation, local storytelling, seasonal agricultural activities, and interactions with residents can generate forms of experiential learning that reconnect visitors with slower rhythms of life and ecological consciousness. Such experiences encourage mindfulness, empathy, and a deeper appreciation of rural heritage, transforming tourism into a process of self-reflection and existential engagement rather than passive observation.

Tourism activities should be designed to foster authentic interaction with the history, traditions, and daily life of the village. Examples include:

Participating in local farming and handicrafts, listening to community elders' stories, experiencing traditional foods and rituals. Such immersive encounters deepen visitors’ sense of belonging while reinforcing the cultural confidence of local residents.

Dimension 3: Regenerative Place-making and Soothing Social Interaction. Regenerative tourism cannot succeed without local participation, empowerment, and shared decision-making. This dimension concentrates on bottom-up planning, capacity building, and reinvesting tourism revenue into community well-being and ecosystem restoration. Residents should be seen as tourism co-creators, not passive beneficiaries.

From a regenerative perspective, place-making extends beyond physical development and includes the restoration of social cohesion, cultural continuity, and collective identity. Sustainable regeneration cannot occur without strengthening local participation and reinforcing trust among residents, planners, and visitors. In this

sense, soothing social interaction refers not only to pleasant communication between tourists and local communities, but also to the creation of emotionally supportive and culturally respectful environments. Strengthening local ownership of tourism initiatives may reduce feelings of cultural displacement and economic dependency while simultaneously fostering community resilience. Therefore, regenerative place-making should be understood as a collaborative and relational process through which tourism contributes to both ecological revitalization and social well-being.

Based on the conceptual model extracted from the study, regenerative tourism in Kandovan can be understood as a multidimensional process emerging through the interaction of nature, human perception, and social relations. Within this framework, tourism becomes regenerative when environmental qualities, perceptual experiences, and social interactions collectively contribute to psychological restoration and the creation of meaning. Consequently, regeneration should not be interpreted solely as the physical preservation of place, but also as the revitalization of quality of life, mental well-being, and socio-cultural sustainability.

In Kandovan, this might involve: Training local guides in eco-tourism interpretation, establishing community-based accommodation, and encouraging youth entrepreneurship in cultural tourism.

The proposed model also carries significant implications for tourism planning and rural development policies. In many rural destinations, tourism growth has resulted in environmental degradation, cultural commodification, and local identity erosion due to excessive commercialization and mass visitation. The regenerative framework proposed in this study offers an alternative strategy that prioritizes ecological balance, community well-being, and experiential quality over rapid economic expansion. Policymakers and tourism practitioners can utilize this framework to design low-impact tourism programs, support local participation in decision-making processes, and strengthen cultural continuity through community-

centered initiatives. Moreover, integrating restorative landscape principles into tourism planning may contribute to public mental health by creating environments that encourage reflection, relaxation, and meaningful human-nature interaction. Therefore, regenerative tourism can function not only as a tourism strategy but also as a broader approach to sustainable rural resilience and social well-being.

Conclusion

This study proposes a context-sensitive conceptual model of regenerative tourism that integrates environmental, psychological, and cultural dimensions. Rooted in the unique identity and landscape of Kandovan, the model challenges conventional tourism paradigms by focusing on healing relationships between humans and nature, tourists and locals, the past and the future.

By prioritizing regenerative over exploitation and participation over commodification, regenerative tourism has the potential to transform places like Kandovan into living laboratories of sustainability and cultural resilience. The model serves not only as a theoretical framework but also as a practical guide for policymakers, tourism planners, and local stakeholders seeking to implement regenerative tourism in rural and ecologically sensitive areas.

Ultimately, the study argues that regenerative tourism should not be understood merely as an alternative tourism strategy, but as a transformative framework for rebuilding reciprocal relationships among humans, culture, and the natural environment in an era of ecological and psychological crisis.

Although the proposed framework offers a theoretically grounded model for regenerative tourism, the study remains conceptual in nature and would benefit from future empirical validation through field-based qualitative and quantitative investigations involving local residents and visitors.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

The author had no research collaborators in this article.

Conflict of Interest

No conflict of interest to declare.

Acknowledgments

We are grateful to the three subject-matter experts who supported us in validating the theory.

طراحی الگوی گردشگری احیاگر در کندوان: گذر از تجربه‌گرایی به سوی درمان روان زیست محور

شهرلا چوبچیان^۱

۱- نویسنده مسئول، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. رایانامه: shchoobchian@modares.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	تحولات اخیر در گردشگری روستایی، به ویژه در مقاصد منحصربه‌فردی همچون کندوان، عمدتاً تحت تأثیر الگوهای تجربه محور، مصرف‌گرایی فرهنگی و کالایی سازی فضاهای بومی قرار گرفته است؛ روندی که اگرچه در کوتاه مدت موجب ایجاد منافع اقتصادی شده، اما در بلندمدت به تضعیف سرمایه‌های فرهنگی، تخریب نظام‌های بوم‌زیستی و کاهش هویت مکانی منجر شده است. در پاسخ به این چالش‌ها، مفهوم "گردشگری احیاگر" به عنوان رویکردی نوین در توسعه گردشگری پایدار، بر بازسازی هم‌زمان محیط‌زیست طبیعی و اجتماعی، تقویت تعامل انسان-محیط و احیای ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی جوامع محلی تأکید دارد. پژوهش حاضر با هدف تدوین الگوی مفهومی گردشگری احیاگر متناسب با بستر روستای کندوان انجام شده است. این مطالعه از رویکرد تحلیل محتوای استقرایی استفاده کرده و داده‌ها از طریق مرور نظام‌مند منابع نظری و بررسی مطالعات میدانی منتخب گردآوری شده‌اند. تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA و بر اساس فرآیند کدگذاری نظام‌مند انجام گرفته است. یافته‌ها نشان می‌دهد الگوی گردشگری احیاگر در این زمینه بر سه مؤلفه اصلی شامل (۱) درمان روان زیست محور، (۲) تجربه زیستی آگاهانه در بستر طبیعت و فرهنگ بومی، و (۳) بازآفرینی فضا از طریق تقویت تعاملات اجتماعی و بهبود کیفیت تجربه مکانی استوار است. این الگو می‌تواند گذار از گردشگری صرفاً مصرف محور به رویکردی پایداتر، توان‌افزا و سازگار با محیط‌زیست را تسهیل کند. در نهایت، مدل پیشنهادی علاوه بر ارتقای سلامت روان و کیفیت تجربه گردشگران، به تقویت انسجام اجتماعی و پایداری فرهنگی جوامع روستایی کمک کرده و قابلیت تعمیم به سایر مناطق روستایی کشور را نیز دارد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۲۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۰۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۱/۱۲ تاریخ چاپ: ۱۴۰۵/۰۲/۰۶	
واژگان کلیدی: بازآفرینی فرهنگی، طبیعت درمانی، بهره‌زیستی روان‌شناختی، فضاهای طبیعی، تجربه‌گرایی در گردشگری.	

استناد: چوبچیان، شهرلا. (۱۴۰۵). طراحی الگوی گردشگری احیاگر در کندوان: گذر از تجربه‌گرایی به سوی درمان روان زیست محور. مجله پژوهش‌های روستایی، ۱۷ (۱)، ۱۲۴-۱۰۹.

<http://doi.org/10.22059/jrur.2025.401708.2060>

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

© نویسندگان

مقدمه

در دهه‌های اخیر، گردشگری روستایی در ایران به عنوان یکی از راهبردهای مهم توسعه محلی، احیای جوامع بومی و تنوع‌بخشی به اقتصاد روستاها مطرح شده است (Asadi & Jabbari, 2022; Zare, 2024). این نوع گردشگری علاوه بر ایجاد اشتغال و جلوگیری از مهاجرت‌های بی‌رویه، زمینه‌ساز حفظ و باززنده‌سازی فرهنگ‌ها، آداب و رسوم بومی و تقویت هویت محلی نیز بوده است (Pazoki, 2025; Esmacili Mahyari et al., 2024). با این حال، تجربه‌های موجود نشان می‌دهد که در بسیاری از موارد، سیاست‌ها و برنامه‌های اجرایی در حوزه گردشگری روستایی عمدتاً بر تجربه‌گرایی سطحی، بازاریابی صرف و مصرف‌گرایی فرهنگی گردشگران تمرکز داشته‌اند (Pritchard et al., 2011). این رویکردها هرچند در کوتاه مدت منجر به رونق نسبی اقتصاد محلی می‌شوند، اما در بلندمدت نه تنها نتوانسته‌اند به پایداری اجتماعی و زیست‌محیطی کمک کنند، بلکه بعضاً منجر به فرسایش منابع طبیعی، تضعیف فرهنگ بومی و افزایش فشار روانی بر جوامع محلی شده‌اند.

از این منظر، کارکردهای عمیق‌تر و پایدارتر فضاهای روستایی، به ویژه در حوزه سلامت روان و بازآفرینی پیوند انسان با طبیعت، کمتر موردتوجه قرار گرفته است. این در حالی است که امروزه در سطح جهانی، بحران‌های روانی از جمله اضطراب، افسردگی، احساس گسست از طبیعت و فرسودگی روانی ناشی از زندگی در محیط‌های مصنوعی و پرتنش شهری، به یکی از چالش‌های اساسی جوامع انسانی تبدیل شده است (Esfandyari et al., 2023). در چنین شرایطی، گردشگری می‌تواند به عنوان یکی از عرصه‌های امیدبخش برای بازسازی روانی، افزایش حس تعلق به طبیعت و ارتقاء کیفیت زندگی مطرح شود (Bell et al., 2015; Ohly et al., 2016). روستای کندوان، به عنوان یکی از منحصربه‌فردترین سکونتگاه‌های صخره‌ای زنده جهان، نمونه‌ای بارز از این ظرفیت‌هاست. این روستا نه تنها از منظر معماری و منظر طبیعی واجد ارزش‌های جهانی است، بلکه از نظر زیست فرهنگی، تاریخی و بوم‌شناختی نیز ظرفیت‌های منحصربه‌فردی دارد که آن را به یکی از مقاصد بالقوه برای توسعه الگوهای نوین گردشگری تبدیل کرده است (Haji Rasouli, 2018; Nahi & Singery, 2015).

آنچه کندوان را متمایز می‌سازد، امکان حرکت فراتر از رویکردهای کلاسیک تجربه محور و تبدیل آن به بستری برای درمان روان زیست محور و بازآفرینی پیوند انسان و طبیعت است.

در این راستا، مفهوم نوظهور گردشگری احیاگر^۱ به عنوان پاسخی نوآورانه به چالش‌های موجود مطرح می‌شود. این رویکرد نه تنها بر حفظ منابع موجود تأکید دارد، بلکه با هدف بازسازی، جوان‌سازی و ارتقاء اکوسیستم‌ها، فرهنگ‌های بومی و سلامت روانی انسان‌ها طراحی شده است. گردشگری احیاگر برخلاف گردشگری پایدار که عمدتاً رویکردی محافظه‌کارانه دارد، با نگاهی تحول‌آفرین به دنبال ایجاد چرخه‌های مثبت و خودپایدار در محیط و جامعه است (Matunga et al., 2020; Bellato & Pollock, 2025; Thornton et al., 2024; Rastegar, 2025).

با توجه به اهمیت این موضوع، تحقیق حاضر ضرورت خود را در چند محور اساسی نشان می‌دهد:

۱) پاسخ به چالش‌های روانی عصر مدرن: در شرایطی که اضطراب‌های شهری، گسست از طبیعت و فرسایش سلامت روانی در حال افزایش است، طراحی تجربه‌های گردشگری مبتنی بر درمان روان زیست محور ضرورتی انکارناپذیر برای توسعه پایدار و انسانی گردشگری محسوب می‌شود.

۲) ضرورت احیای اکولوژیکی و فرهنگی در مناطق روستایی: گردشگری احیاگر به جای بهره‌برداری صرف، بر بازسازی و ترمیم بوم‌سازگان‌ها و فرهنگ‌های بومی تأکید دارد. کندوان با ترکیب معماری بومی، طبیعت منحصربه‌فرد و زیست فرهنگ سنتی، بستری ایده‌آل برای تحقق این نوع گردشگری است.

۳) فقدان مدل بومی‌سازی شده در ایران و جهان: اغلب مدل‌های موجود در حوزه گردشگری احیاگر، وارداتی و غیر منطبق با ساختارهای فرهنگی و جغرافیایی ایران هستند. بنابراین ضرورت دارد الگویی مفهومی و عملیاتی متناسب با ویژگی‌های خاص کندوان طراحی شود.

۴) تقویت سیاست‌گذاری‌های فرهنگی-سلامتی در گردشگری: این تحقیق می‌تواند بستر بازاندیشی در سیاست‌های گردشگری و سلامت روان در بافت‌های روستایی را فراهم آورد و پیوندی میان گردشگری، روانشناسی محیطی و توسعه پایدار برقرار کند.

مبانی نظری

این پژوهش بر مبنای یک هستی‌شناسی سیستمی و بینارشته‌ای از گردشگری شکل گرفته است که در آن، گردشگری نه به عنوان یک صنعت بخشی، بلکه به عنوان یک سیستم اجتماعی-بوم‌شناختی پیچیده، تطبیق‌پذیر و خود تنظیم‌گر در نظر گرفته می‌شود. در این رویکرد، مقصد گردشگری یک «کل یکپارچه» تلقی می‌شود که از تعاملات غیرخطی میان کنشگران انسانی، ساختارهای نهادی، جریان‌های اقتصادی، و فرایندهای اکولوژیکی تشکیل شده و رفتار آن از الگوهای بازخوردی، وابسته به مسیر^۱ و پویایی‌های نوظهور تبعیت می‌کند. این نگاه نظری، هم‌راستا با ادبیات سیستم‌های پیچیده در مطالعات گردشگری است که بر ماهیت غیرخطی و شبکه‌ای مقاصد گردشگری تأکید دارد (Baggio, 2008; 2013). در این چارچوب، تحول مفهومی گردشگری از پارادایم پایداری به پارادایم "احیاگری" نه صرفاً یک تغییر واژگانی، بلکه بیانگر یک جابه‌جایی عمیق در منطق حکمرانی و تولید ارزش در سیستم گردشگری است. گردشگری پایدار در سنت نظری خود، بر منطق کنترل، کاهش اثرات منفی و حفظ تعادل‌های موجود استوار است و از این‌رو در سطح اپیستمولوژیک، درون پارادایم مدیریت ریسک و بهینه‌سازی قرار می‌گیرد (Gössling & Hall, 2019). این رویکرد، علی‌رغم دستاوردهای مهم در کاهش فشارهای زیست‌محیطی، در سطح ساختاری به بازتولید منطق رشد خطی و بهره‌برداری تدریجی از ظرفیت‌های اکولوژیکی و فرهنگی وابسته باقی می‌ماند. در نتیجه، پایداری بیشتر به عنوان یک وضعیت "نگه‌دارنده تعادل" عمل می‌کند تا یک نیروی مولد تحول.

در مقابل، گردشگری احیاگر در ادبیات معاصر به عنوان یک پارادایم پسا ساختاری و تحول‌گرا مطرح شده است که هدف آن نه حفظ وضعیت موجود، بلکه ارتقای ظرفیت‌های سیستم از طریق فرآیندهای بازآفرینی، بازسازی و تولید مجدد سرمایه‌های اکولوژیکی و اجتماعی است (Bellato et al., 2023; Bellato et al., 2024; Bellato & Pollock, 2025). در این رویکرد، مقصد گردشگری به مثابه یک سیستم زنده^۲ در نظر گرفته می‌شود که قابلیت یادگیری، خودسازمان‌دهی و بازتولید کیفیت‌های بوم‌محور را دارد. بنابراین، گردشگری احیاگر به جای تمرکز بر کاهش آسیب، بر تولید "اثرات مثبت خالص"^۳ در سطوح اکولوژیکی، اجتماعی، فرهنگی و روانی تأکید می‌کند.

1. Path dependency
2. living system
3. Net-positive effects

از منظر ساختار مفهومی، گردشگری احیاگر را می‌توان به عنوان یک مدل چند لایه و درهم‌تنیده در نظر گرفت که در آن، سطوح مختلف تحلیل به صورت بازخوردی و غیرخطی با یکدیگر در تعامل هستند. در سطح نخست، لایه شناختی-ادراکی قرار دارد که در آن بازتعریف رابطه انسان-طبیعت رخ می‌دهد. در این سطح، تغییر از پارادایم انسان‌محور بهره‌بردار به پارادایم هم‌زیستی و بازآفرینی، بنیان شکل‌گیری رفتارهای احیاگر را فراهم می‌سازد. این تحول شناختی نه صرفاً یک تغییر نگرشی، بلکه بازسازی چارچوب‌های معنایی و ادراکی است که نحوه تجربه و تفسیر محیط را تعیین می‌کند.

در سطح دوم، لایه نهادی-حکمرانی قرار دارد که در آن ساختارهای تصمیم‌گیری و توزیع قدرت در نظام گردشگری دست‌خوش بازآرایی می‌شوند. این بازآرایی شامل گذار از حکمرانی سلسله‌مراتبی و دولت‌محور به حکمرانی شبکه‌ای، مشارکتی و چند سطحی است که در آن کنشگران محلی نقش فعال در طراحی، اجرا و ارزیابی فرآیندهای توسعه گردشگری دارند (Dredge et al., 2022). در این سطح، گردشگری احیاگر مستلزم بازتعریف رابطه میان دولت، بازار و جامعه محلی در قالب یک نظام هم‌تکاملی است.

در سطح سوم، لایه کنش اجتماعی-تجربی قرار دارد که در آن گردشگری به عنوان یک فرآیند تولید تجربه زیسته و معنا فهم می‌شود. در این سطح، تعامل میان گردشگران و جوامع محلی نه به عنوان رابطه مصرفی، بلکه به عنوان فرآیند هم‌آفرینی^۱ تجربه و ارزش عمل می‌کند. این سطح نقش کلیدی در بازتولید سرمایه اجتماعی، تقویت حس مکان و شکل‌گیری پیوندهای عاطفی میان انسان و محیط دارد. تجربه گردشگری در این چارچوب، یک تجربه صرفاً مشاهده‌ای نیست، بلکه یک تجربه مشارکتی، تعاملی و تحول‌آفرین است.

در سطح نهایی، پیامدهای احیاگر چندبعدی شکل می‌گیرند که شامل احیای اکولوژیکی (بازسازی ساختارها و عملکردهای زیست‌بوم)، احیای اجتماعی (تقویت انسجام، اعتماد و مشارکت)، احیای فرهنگی (باززنده‌سازی دانش بومی و هویت مکانی)، و احیای روان زیست‌محور (بهبود سلامت روان، کاهش استرس محیطی و باز پیوند انسان با طبیعت) است (Bellato & Pollock, 2023). این پیامدها صرفاً خروجی‌های نهایی نیستند، بلکه خود به عنوان ورودی‌های بازخوردی در چرخه سیستم عمل کرده و موجب تقویت تدریجی ظرفیت احیاگری در سطح شناختی و نهادی می‌شوند. بنابراین، مدل نظری این پژوهش را می‌توان به عنوان یک سیستم پیچیده انطباق‌پذیر^۲ صورت‌بندی کرد که در آن پایداری نه از طریق ثبات، بلکه از طریق ظرفیت تحول‌پذیری، یادگیری و بازآرایی مستمر حاصل می‌شود. این سیستم از طریق حلقه‌های بازخوردی چند سطحی، امکان هم‌تکامل انسان، جامعه و طبیعت را فراهم می‌سازد و از این طریق، گردشگری را از یک فعالیت مصرفی به یک فرآیند بازآفرین تبدیل می‌کند.

در نهایت، خلأ اصلی ادبیات موجود در این حوزه، فقدان مدل‌های یکپارچه و زمینه‌مند است که بتوانند سازوکارهای درونی این فرایندهای احیاگر را در بسترهای واقعی تبیین کنند. از این رو، پژوهش حاضر با اتکا بر تحلیل محتوای کیفی استقرایی، تلاش می‌کند این خلأ را از طریق صورت‌بندی یک چارچوب مفهومی بومی‌سازی شده در بستر روستای کندوان پر کند؛ چارچوبی که بتواند هم در سطح نظری به توسعه ادبیات جهانی گردشگری احیاگر کمک کند و هم در سطح کاربردی، مبنایی برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی توسعه پایدار-احیاگر در مناطق روستایی فراهم آورد.

1. Co-creation

2. Complex Adaptive System

روش پژوهش

این پژوهش از نوع کیفی-توسعه‌ای بوده و با هدف طراحی الگوی مفهومی گردشگری احیاگر در بستر روستای کندوان انجام شده است. رویکرد روش‌شناختی مطالعه مبتنی بر تحلیل محتوای کیفی با منطق استقرایی است که امکان استخراج مفاهیم، الگوهای پنهان و روابط میان سطحی را از داده‌های متنی فراهم می‌سازد. در این رویکرد، پژوهشگر بدون اتکا به فرضیات از پیش تعیین شده، فرایند مفهوم‌سازی و نظریه‌پردازی را مستقیماً از داده‌ها و متون علمی دنبال کرده و از طریق تفسیر نظام‌مند، به بازسازی ساختارهای مفهومی در حوزه گردشگری احیاگر می‌پردازد (Farsani et al., 2024; Dehghani et al., 2022). این رویکرد با ماهیت اکتشافی پژوهش‌های توسعه‌ای هم‌راستا بوده و امکان تولید چارچوب‌های نظری نوین مبتنی بر داده را فراهم می‌کند. گردآوری داده‌ها از طریق مرور نظام‌مند منابع علمی و نظری مرتبط با حوزه‌های گردشگری احیاگر، چشم‌اندازهای درمانگر، روان‌شناسی محیطی، اکولوژی انسانی و رویکردهای مبتنی بر طبیعت انجام گرفت. جستجوی نظام‌مند در پایگاه‌های داده معتبر شامل ScienceDirect، Scopus، Springer، ProQuest، Google Scholar، SID و Magiran صورت پذیرفت. کلیدواژه‌های جستجو به صورت ترکیبی از مفاهیم تخصصی انگلیسی و فارسی انتخاب شدند و حوزه‌هایی نظیر Restorative Tourism، Therapeutic Landscape، Connectedness to Nature، Psychological Restoration، Nature-Based Therapy، Ecopsychology، Place Attachment، و همچنین گردشگری روستایی احیاگر و گردشگری سلامت روان را پوشش دادند. در مرحله اولیه، ۱۱۸ منبع علمی شامل مقالات پژوهشی، گزارش‌های تخصصی و فصل‌های کتاب شناسایی شد که پس از غربال‌گری بر اساس معیارهای هم‌راستایی موضوعی، اصالت مفهومی و محدودیت زمانی (پس از ۲۰۱۲)، تعداد ۴۲ منبع برای تحلیل نهایی انتخاب گردید.

برای افزایش دقت علمی و کنترل کیفیت منابع، فرایند غربال‌گری به صورت مرحله‌ای انجام شد؛ به گونه‌ای که ابتدا منابع از نظر ارتباط مستقیم با موضوع گردشگری احیاگر و رویکردهای سلامت‌محور بررسی شدند، سپس از منظر کیفیت علمی، نوع انتشار، و میزان استنادپذیری ارزیابی گردیدند. این فرایند موجب شد مجموعه نهایی داده‌ها از نظر انسجام مفهومی و اعتبار علمی در سطح قابل‌اتکا قرار گیرد. تحلیل داده‌ها بر مبنای تحلیل محتوای کیفی استقرایی و در قالب یک فرایند نظام‌مند کدگذاری سه مرحله‌ای انجام شد. در مرحله نخست، کدگذاری باز، متون منتخب به صورت خط به خط مورد تحلیل قرار گرفتند و ۳۳۵ کد مفهومی اولیه استخراج شد که مفاهیمی نظیر درمان مبتنی بر طبیعت، بازسازی روانی از طریق فضا، هم‌تنیدگی انسان و محیط، حضور آگاهانه در مکان و معنا بخشی مجدد به تجربه سفر را در برمی‌گرفت. در مرحله دوم، کدگذاری محوری، کدهای مشابه و مرتبط در قالب ۱۰ مقوله میانی سازمان‌دهی شدند که مهم‌ترین آن‌ها شامل پیوند روانی با طبیعت، کیفیت محیط‌های احیاگر، حضور ذهن در فضا، کارکرد روان‌درمانگر طبیعت و بومی‌سازی تجربه احیاگر بودند. در مرحله نهایی، کدگذاری انتخابی، سه مقوله مرکزی به عنوان هسته‌های مفهومی اصلی استخراج شدند که چارچوب نظری نهایی گردشگری احیاگر در بستر روستای کندوان را شکل دادند. این سه مقوله مرکزی، نقش پیونددهنده میان سطوح خرد (کدها)، میانی (مقوله‌ها) و کلان (مدل مفهومی) را ایفا کرده و ساختار نظری نهایی پژوهش را تثبیت نمودند.

از منظر اعتبار و روایی، برای تضمین کیفیت و قابلیت اتکای یافته‌ها از معیارهای پیشنهادی لینکلن و گوبا شامل قابلیت اعتماد^۱، انتقال‌پذیری^۲، تأییدپذیری^۳ و اطمینان‌پذیری^۴ استفاده شد. برای ارتقای قابلیت اعتماد، تحلیل داده‌ها به صورت

1. Credibility

2. Transferability

بازبینی مکرر متون و مقایسه مستمر کدها انجام شد و فرایند کدگذاری در چندین مرحله بازنگری گردید تا ثبات مفهومی تضمین شود. همچنین بخشی از کدها و مقولات استخراج‌شده با ادبیات نظری موجود تطبیق داده شد تا از هم‌سویی منطقی بین داده و نظریه اطمینان حاصل شود. برای افزایش قابلیت تأیید پذیری، تمامی مراحل تحلیل شامل فرآیند کدگذاری، دسته‌بندی و استخراج مقولات به صورت مستند و قابل‌ردیابی ثبت گردید تا امکان بازبینی فرآیند پژوهش توسط پژوهشگران دیگر فراهم باشد.

در راستای افزایش انتقال‌پذیری، توصیف عمیق و زمینه‌مند از بستر مطالعه (روستای کندوان) ارائه شد تا امکان انطباق نتایج با سایر بسترهای مشابه روستایی و بوم‌محور فراهم گردد. همچنین برای ارتقای اطمینان‌پذیری، مسیر تحلیل داده‌ها به صورت شفاف و نظام‌مند طراحی شد و انسجام منطقی میان داده‌ها، کدها و مقولات به‌طور مستمر کنترل گردید.

گردآوری داده‌ها از طریق مرور نظام‌مند منابع علمی و نظری انجام شد. بدین منظور، جستجوی کلیدواژه‌ای در پایگاه‌های معتبر ScienceDirect، Scopus، Springer، ProQuest، Google Scholar، SID و Magiran صورت پذیرفت. کلیدواژه‌ها شامل Restorative Tourism، Therapeutic Landscape، Ecopsychology، Nature-Based Therapy، Psychological، Environmental Psychology + Tourism، Rural Tourism + Healing، Place Attachment + Rural Landscape، Connectedness to Nature، Restoration + Nature، Mindfulness Tourism، گردشگری روستایی احیاگر، گردشگری سلامت روان و معماری بومی + روانشناسی محیطی بودند. در مرحله اولیه، ۱۱۸ منبع علمی شناسایی شد و پس از اعمال معیارهای ورود و خروج شامل هم‌راستایی موضوعی، اصالت مفهومی و سال انتشار پس از ۲۰۱۲، در نهایت ۴۲ منبع برای تحلیل نهایی انتخاب گردید. این منابع شامل مقالات پژوهشی معتبر، گزارش‌های تخصصی و فصل‌های کتاب بودند که از نظر نظری و روش‌شناختی قابلیت پشتیبانی از تحلیل استقرایی را داشتند.

مراحل تحلیل محتوا بر اساس رویکرد استقرایی در سه‌گام انجام شد و شکل (۱) روند کلی کدگذاری را نشان می‌دهد. در مرحله کدگذاری باز، ۲۳۵ کد مفهومی استخراج شد. در مرحله کدگذاری محوری، این کدها در قالب ۱۰ مقوله میانی سازمان‌دهی شدند. در مرحله کدگذاری انتخابی، سه مقوله مرکزی استخراج و به عنوان هسته نظری مدل نهایی گردشگری احیاگر تثبیت شدند.

شکل ۱. روند تحلیل محتوای استقرایی تحقیق حاضر

محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه در این پژوهش، روستای تاریخی کندوان در استان آذربایجان شرقی، ایران است (شکل ۲). این روستا در شهرستان اسکو و در دامنه کوه آتش‌فشانی سهند واقع شده است. کندوان در فاصله حدود ۶۵ کیلومتری جنوب غربی شهر تبریز و ۱۸ کیلومتری جنوب شهرستان اسکو قرار دارد. روستای کندوان به عنوان یکی از نادرترین نمونه‌های سکونتگاه‌های صخره‌ای در جهان شناخته می‌شود. خانه‌های این روستا در دل صخره‌های مخروطی شکل طبیعی حفر شده‌اند و به صورت پلکانی در ارتفاعات ساخته شده‌اند. این معماری خاص به دلیل شباهت به کندوهای عسل، به خانه‌های کندوان "کران" گفته می‌شود. ساختار این خانه‌ها با استفاده از سنگ‌های آتش‌فشانی منطقه و با بهره‌گیری از ویژگی‌های طبیعی زمین، به گونه‌ای طراحی شده است که در تابستان‌ها خنک و در زمستان‌ها گرم می‌باشند. جمعیت روستای کندوان در حدود ۶۰۱ نفر است. مردم این روستا اغلب به زبان ترکی آذربایجانی صحبت می‌کنند و عمده فعالیت‌های اقتصادی آن‌ها شامل دامداری، باغداری و صنایع دستی می‌شود. با توجه به موقعیت کوهستانی و صخره‌ای منطقه، کشاورزی در این روستا محدود است. این روستا در سال ۲۰۲۳ در فهرست بهترین دهکده‌های جهانی گردشگری از سوی سازمان جهانی گردشگری (UNWTO, 2023) قرار گرفت. همچنین، معماری صخره‌ای کندوان در تاریخ ۱۵ اردیبهشت ۱۳۷۶ با شماره ثبت ۱۸۵۷ به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسید (Iranian Cultural Heritage Organization, 1997). با توجه به ویژگی‌های منحصر به فرد معماری، فرهنگ بومی و موقعیت جغرافیایی روستای کندوان، این منطقه به عنوان یک نمونه برجسته برای مطالعه در زمینه گردشگری احیاگر و توسعه پایدار روستایی انتخاب شده است.

شکل ۲. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه: روستای کندوان، استان آذربایجان شرقی، ایران

یافته‌ها

جدول شماره ۱ نمایانگر نتایج تحلیل محتوای استقرایی انجام شده در این مطالعه است که در سه مرحله اصلی (کدگذاری باز، محوری و انتخابی) اجرا شد. در مرحله نخست (کدگذاری باز)، با بهره‌گیری از یک رویکرد نظام‌مند، تعداد ۴۲ منبع علمی مرتبط با حوزه‌های روان‌شناسی محیطی، گردشگری احیاگر، مطالعات منظر، و ادراک فضا تحلیل شد. در نتیجه این تحلیل، ۲۳۵ کد مفهومی اولیه استخراج گردید که به صورت پراکنده در متون مختلف علمی شناسایی شده بودند. این مفاهیم گستره وسیعی از مؤلفه‌های روان‌شناختی، ادراکی، فرهنگی، و محیطی را در برمی‌گرفتند؛ از جمله می‌توان به مفاهیمی چون درمان مبتنی بر طبیعت، بازسازی روانی در فضا، حضور ذهن در فضا، معنا بخشی به تجربه

سفر، و پیوند انسانی با چشم‌اندازهای طبیعی و فرهنگی اشاره نمود. این کدهای اولیه به‌مثابه خشت‌های نخست مدل، پایه‌ای برای شناخت لایه‌های عمیق‌تر معنایی در تجربه گردشگری احیاگر در کندوان فراهم کردند.

در مرحله دوم (کدگذاری محوری)، مفاهیم مشابه و هم‌پوشان با یکدیگر ترکیب‌شده و در قالب ده مقوله محوری طبقه‌بندی شدند که به عنوان ساختار میانی الگوی نظری قابل‌فهم‌اند. این مقولات، طیفی از ابعاد روانی، اجتماعی، فضایی، فرهنگی و زیباشناختی را پوشش می‌دهند. به‌طور مثال، مقوله "ارتباط روانی با طبیعت" بر پیوندهای ذهنی و احساسی فرد با طبیعت تأکید دارد، درحالی‌که "کیفیت منظر احیاگر" بر ویژگی‌های ادراک محیطی چون ادراک نور طبیعی، سکوت، مناظر بکر، آب روان و فرم خانه‌های صخره‌ای تمرکز دارد که به تسهیل فرایندهای روان‌درمانی کمک می‌کنند. مقولات دیگری همچون "هویت‌مندی مکان" بر ساخت اجتماعی و شناختی تجربه مکان تأکید دارند؛ درحالی‌که مفاهیمی چون "فضاسازی معنوی" و "زیباشناسی درمانگر" لایه‌های عمیق‌تری از تجربه تأمل‌محور، درونی، و لذت زیباشناختی را برجسته می‌کنند. افزون بر این، مقولاتی همچون "اصالت فرهنگی و زیستی" و "احیای بوم روستایی" نشان می‌دهند که تجربه احیاگر نه‌فقط در سطح روانی، بلکه در سطح اجتماعی اکولوژیکی نیز بازتاب می‌یابد.

در مرحله سوم (کدگذاری انتخابی)، با هدف تبیین یک مدل نظری منسجم و کاربردی، سه بُعد مرکزی و کلیدی از دل مقولات میانی استنتاج شد که به عنوان پایه‌های اصلی مدل مفهومی گردشگری احیاگر در کندوان مطرح گردیدند. این سه بُعد عبارت‌اند از:

درمان روان زیست‌محور: این بُعد تأکید دارد بر نقش فضاهای طبیعی در بازسازی روانی، کاهش استرس و اضطراب، و بازآفرینی تعادل روانی در مواجهه با سبک زندگی شهری و فشارهای روزمره. این فرایند درمانی در فضاهایی همچون کندوان، به واسطه فرم‌های منحصربه‌فرد صخره‌ای، سکوت حاکم، پوشش گیاهی بومی و حضور عناصر طبیعی مانند آب و خاک، تقویت می‌شود.

تجربه‌گرایی آگاهانه در بستر طبیعت بومی: این بُعد نشان‌دهنده کیفیت تجربه گردشگر در لحظه اکنون، تمرکز بر حواس پنج‌گانه جهت تجربه، و توجه ویژه به بافت فرهنگی-طبیعی محیط است. کندوان به‌مثابه یک بوم منظر زیسته و زنده، بستری برای تجربه عمیق‌تر، آگاهانه‌تر، و اصیل‌تر فراهم می‌سازد؛ جایی که گردشگر از طریق مشاهده دقیق، لمس، شنیدن صداهای طبیعی و استنشاق طبیعت نوعی حضور ذهن فعال و چندوجهی را تجربه می‌کند.

و بعد بازآفرینی احیاگرانه فضا و کنش متقابل اجتماعی آرامش‌بخش: این بُعد نمایانگر بُعد اجتماعی-زیست‌محیطی گردشگری احیاگر در کندوان است؛ جایی که بازسازی فضاهای طبیعی و فرهنگی با تعاملات انسانی اصیل و آرام‌بخش پیوند می‌خورد تا فرآیند ترمیم روانی عمیق‌تری را ممکن سازد. بر این اساس، احیا نه‌تنها یک تجربه فردی در بطن طبیعت است، بلکه حاصل تعامل میان فضا، انسان و اجتماع است؛ فرآیندی که هم به پایداری اکولوژیک و هم به تقویت انسجام اجتماعی منجر می‌شود. این بُعد؛ فضاسازانه و اجتماعی الگوی گردشگری احیاگر را بازنمایی می‌کند؛ جایی که بازسازی بوم روستایی با تعاملات انسانی اصیل و آرامش‌بخش درآمیخته است. این کد به دو مؤلفه اصلی اشاره دارد: نخست، احیای فیزیکی و معنایی فضاهای روستایی از طریق حفاظت از منظر طبیعی، تقویت اصالت معماری و احیای کارکردهای سنتی. دوم، تعاملات اجتماعی آرام‌بخش که در فضاهای طبیعی روستا شکل می‌گیرند و زمینه را برای گفت‌وگوهای بدون تنش، هم‌دلی، و مشارکت فراهم می‌کنند. این کنش متقابل، به ترمیم روانی گردشگران و نیز پایداری اجتماعی جامعه میزبان کمک می‌کند. بنابراین، فضا نه صرفاً محلی برای بازدید، بلکه بستری برای کنش متقابل شفاف‌بخش و خلق معنا تلقی می‌شود.

در نهایت، مدل مفهومی پیشنهادی نشان می‌دهد که تجربه گردشگری در کندوان می‌تواند از چارچوب‌های رایج مصرف‌گرایانه و سطحی فراتر رود و به بستری برای بازسازی روانی، تعمیق پیوند انسان با طبیعت، و تقویت انسجام اجتماعی و فرهنگی بدل شود. این مدل با بهره‌گیری از مؤلفه‌های روان زیست محور، امکان بومی‌سازی سیاست‌های گردشگری احیاگر را در ایران، به ویژه در نواحی روستایی با ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی ویژه، فراهم می‌سازد. جدول (۱) مراحل تحلیل محتوای استقرایی جهت طراحی الگوی گردشگری احیاگر در کندوان را ارائه می‌نماید.

جدول ۱. مراحل تحلیل محتوای استقرایی جهت طراحی الگوی گردشگری احیاگر در کندوان

مرحله تحلیل محتوا	شرح فرایند	خروجی مرحله به مرحله
الف) کدگذاری باز	بررسی خط به خط متون منتخب و استخراج مفاهیم اولیه از داده‌ها	۲۳۵ کد مفهومی اولیه مانند: درمان مبتنی بر طبیعت، بازسازی روانی از طریق فضا، معنا بخشی به سفر، حضور ذهن و.. ۱۰ مقوله محوری در الگوی گردشگری احیاگر کندوان: (۱) ارتباط روانی با طبیعت (Psychological Connectedness to the Nature) شامل مفاهیمی مانند پیوند ذهنی با عناصر طبیعی، احساس انس با طبیعت، و آرامش ناشی از محیط‌های طبیعی. (۲) درمان روان زیست محور (Eco-psychological Healing) استفاده از طبیعت برای کاهش استرس، اضطراب، و بازسازی روانی در پاسخ به زندگی شهری و مدرن. (۳) فضاسازی معنوی (Spiritual Place-Making) معنا بخشی به فضاهای طبیعی و تاریخی از طریق تأمل، خلوت، و درون‌نگری؛ مکان به عنوان فضای مقدس و احیاگر. (۴) زیباشناسی درمانگر (Therapeutic Aesthetics) تجربه زیبایی فضا در فرم، رنگ، صدا، و بافت به عنوان عاملی در بازسازی روانی و آرامش درونی. (۵) حس تعلق به مکان (Place Attachment) احساس نزدیکی، تعلق خاطر، و علاقه پایدار به مکان؛ احساس "در خانه بودن" در کندوان. (۶) تجربه‌گرایی آگاهانه (Mindful Experience) شامل حضور آگاهانه گردشگر در لحظه، تمرکز بر حواس پنج‌گانه، و افزایش توجه به محیط اطراف. (۷) کیفیت منظر احیاگر (Regenerative / Restorative Landscape Quality) ادراک آگاهانه از ویژگی‌های محیطی چون سکوت، زیبایی بصری، جریان آب، پوشش گیاهی بومی، نور طبیعی و معماری زمین ریختی منحصربه‌فرد به مثابه عناصر محرک در تجربه منظر احیاگر (خانه‌های صخره‌ای کندوان). (۸) هویت‌مندی مکان (Place Identity) ادراک مکان به عنوان بخشی از هویت فردی و جمعی؛ ارتباط فرهنگی و تاریخی گردشگر با فضا. (۹) تعامل اجتماعی آرام‌بخش (Soothing Social Interaction) گفت‌وگوهای اصیل و بدون تنش با ساکنان بومی یا همراهان سفر در فضاهای آرام؛ نقش تعامل در افزایش حس بهبودی. (۱۰) احیای بوم روستایی (Rural Landscape Revitalization) توجه به پتانسیل‌های بازسازی محیطی، حفظ منابع طبیعی، و به کارگیری گردشگری به مثابه ابزاری برای پایداری محیطی.
ب) کدگذاری محوری	ترکیب کدهای مشابه و دسته‌بندی آن‌ها در قالب مقولات مفهومی میانی	
ج) کدگذاری انتخابی	انتخاب مفاهیم مرکزی با قابلیت تبیین نظری الگوی مفهومی و نهایی سازی چارچوب تحلیل	۳ مؤلفه کلیدی نهایی عبارت‌اند از: درمان روان زیست محور- تجربه زیستی آگاهانه در بستر طبیعت بومی- بعد بازآفرینی احیاگرانه فضا و کنش متقابل اجتماعی آرامش‌بخش

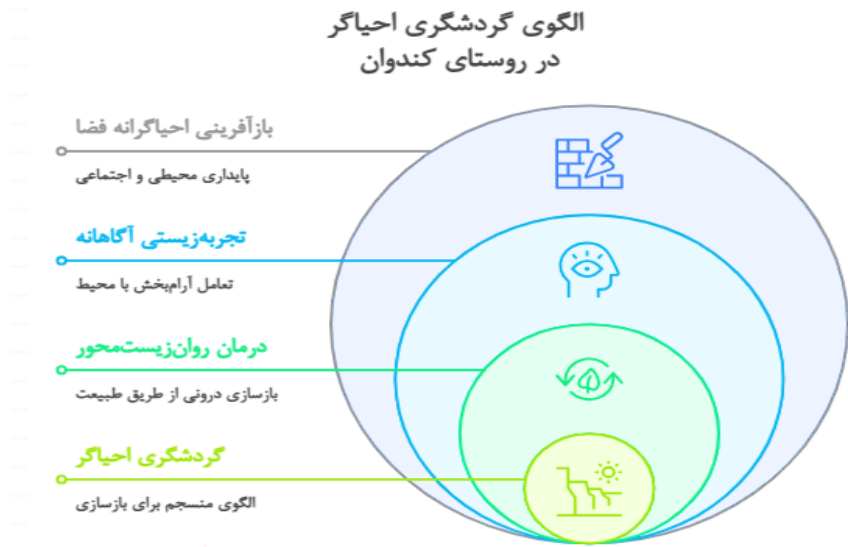
در این بخش به توصیف یافته‌های تحقیق خواهیم پرداخت:

نخستین مؤلفه، "درمان روان زیست محور"، ناظر بر کارکردهای روان‌درمانی طبیعت در تعامل با زیست جهان بومی کندوان است. مقولاتی نظیر ارتباط روانی با طبیعت، درمان روان زیست محور، فضاسازی معنوی، زیباشناسی درمانگر و حس تعلق به مکان، بازنمایان‌گر پیوندهای عمیق احساسی و ذهنی انسان با طبیعت و نقش طبیعت در کاستن از فشارهای روانی و احیای سلامت روان هستند. این مؤلفه حاکی از آن است که فضای کندوان، با ویژگی‌های منحصربه‌فرد خود، ظرفیت بازیابی روانی و احساسی را برای گردشگران فراهم می‌آورد. این مؤلفه بر بنیان‌های نظری روان‌شناسی محیطی و روان‌درمانی طبیعت محور استوار است. حضور در فضاهای طبیعی کمتر دست‌خورده، همچون خانه‌های صخره‌ای کندوان و مناظر کوهستانی آن، موجب کاهش سطوح اضطراب، بازسازی توان شناختی، و تقویت حس آرامش درونی می‌شود. درعین‌حال، مفاهیمی چون فضاسازی معنوی و حس تعلق به مکان، نشان‌دهنده آن است که فضاهای طبیعی می‌توانند در فرآیندی ادراکی-عاطفی، به مکان‌هایی مقدس، درمانگر و قابل‌اتکا برای بازسازی روان تبدیل شوند.

در مؤلفه دوم، یعنی "تجربه زیستی آگاهانه در بستر طبیعت بومی"، تأکید بر حضور آگاهانه، ادراک حسی و ذهنی، و بازشناسی ارزش‌های زیستی و فرهنگی مکان است. مقولاتی چون تجربه‌گرایی آگاهانه، کیفیت منظر احیاگر، هویت‌مندی مکان و اصالت فرهنگی و زیستی (از منظر زیسته) در این مؤلفه جای می‌گیرند. یافته‌ها نشان می‌دهد که گردشگران، نه فقط از منظر تفریح، بلکه با رویکردی ادراکی و تأمل‌برانگیز با محیط تعامل می‌کنند و از طریق تمرکز بر حواس پنج‌گانه، شناخت تاریخی-فرهنگی مکان، و توجه به ساختارهای زمین ریختی و زیباشناختی، نوعی تجربه ژرف و احیاگر را رقم می‌زنند. این مؤلفه ریشه در نظریات پدیدارشناسانه درباره تجربه مکانی دارد؛ تجربه‌ای که فراتر از مصرف سطحی فضا، به‌نوعی زیست در لحظه و ادراک چند لایه از طبیعت، فرهنگ و زیبایی منجر می‌شود. ذهن آگاهی در تجربه سفر، عاملی کلیدی در ارتقای حس حضور و عمق معنایی تعامل گردشگر با مکان تلقی می‌شود. در این زمینه، کندوان به عنوان بستری بومی با عناصر منحصربه‌فرد طبیعی و فرهنگی، امکان خلق تجربه‌ای ادراکی، بین‌ذهنی و چند حسی را فراهم می‌کند.

مؤلفه سوم، "بازآفرینی احیاگرانه فضا و کنش متقابل اجتماعی آرامش‌بخش"، بر وجوه مشارکتی، اجتماعی، اکولوژیکی و محیط‌زیستی بازآفرینی فضا تمرکز دارد. مقوله‌هایی مانند احیای بوم روستایی، تعامل اجتماعی آرام‌بخش و وجه تعاملی اصالت فرهنگی و زیستی در این دسته قرار می‌گیرند. یافته‌ها نشان می‌دهد که ارتباط صمیمی گردشگران با جامعه محلی، فضای بدون تنش تعاملات انسانی، و همچنین بازسازی و مراقبت از مناظر طبیعی و بافت سنتی، می‌تواند بستر احیاگرانه‌ای برای تعاملات اجتماعی و بازآفرینی فضا فراهم آورد. این مؤلفه ناظر بر آن است که بازآفرینی فضا صرفاً در بعد کالبدی معنا نمی‌یابد، بلکه در سایه کنش متقابل میان انسان‌ها و طبیعت، و در بستر ارتباطات اجتماعی سالم و صمیمی تحقق می‌یابد. تعاملات غیررسمی با میزبانان بومی، مشارکت در فعالیت‌های بومی و تجربه زیست جهان محلی، عاملی در هم‌افزایی احیاگرانه است. همچنین، نگاه حفاظتی به منابع طبیعی و بازسازی چشم‌اندازهای روستایی، بعد پایداری محیطی این مؤلفه را تقویت می‌کند.

در مجموع، این سه مؤلفه بنیادین و یازده مقوله محوری، یک الگوی مفهومی منسجم از گردشگری احیاگر در کندوان ترسیم می‌کنند؛ الگویی که ابعاد روان‌شناختی، ادراکی و اجتماعی-فضایی را هم‌زمان در برمی‌گیرد و به واسطه پیوند عمیق انسان با طبیعت، زمینه‌ساز بازسازی درونی، تعامل آرام‌بخش و پایداری محیطی می‌گردد. شکل (۳) الگوی گردشگری احیاگر در روستای کندوان جهت گذار از تجربه‌گرایی به سوی درمان روان زیست محور را نمایان می‌سازد.

شکل ۳. الگوی گردشگری احیاگر در روستای کندوان؛ گذر از تجربه‌گرایی به سوی درمان روان زیست محور

بحث

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که گردشگری در مناطق روستایی با ویژگی‌های طبیعی و فرهنگی منحصربه‌فرد، همچون روستای کندوان، می‌تواند نقشی فراتر از یک تجربه تفریحی ایفا کند و به‌مثابه یک فرایند ترمیم روانی، احیای ادراک محیطی و بازآفرینی پیوند انسان با طبیعت عمل نماید. بر پایه تحلیل محتوای استقرایی، سه بعد کلیدی شامل درمان روان زیست محور، تجربه‌گرایی آگاهانه در طبیعت بومی و احیای فضاهای روستایی به‌مثابه مکان‌های احیاگر به عنوان ستون‌های اصلی مدل مفهومی گردشگری احیاگر در کندوان شناسایی شدند. این ابعاد، لایه‌های متنوعی از تجربه انسانی را دربرمی‌گیرند که از سطح حسی شناختی تا سطوح فرهنگی، معنوی و اجتماعی امتداد می‌یابد.

نخستین مؤلفه، درمان روان زیست محور (Eco-psychological Healing)، نمایانگر توان بالقوه طبیعت در ترمیم روان و بازسازی ذهنی-عاطفی گردشگر است. مقولاتی چون ارتباط روانی با طبیعت، زیباشناسی درمانگر، فضا سازی معنوی و حس تعلق به مکان، نشان می‌دهند که کندوان، به ویژه با چشم‌انداز صخره‌ای، جریان‌های آبی و سکون اقلیمی خود، قابلیت فراهم کردن فضاهایی برای کاهش اضطراب، ارتقای سلامت روان، و تقویت حس امنیت روانی را داراست. این مؤلفه با ادبیات روان‌شناسی محیطی، نظریه‌های زیست‌درمانی، و مفهوم "تعمق زیست محور" (Asojo & Hazazi, 2025) در تجربه گردشگری هم‌راستا است. مؤلفه تعمق زیست محور دوستی نقشی کلیدی در ارتقاء تجربه گردشگری و سلامت روانی گردشگران ایفا می‌کند. این مفهوم برگرفته از نظریه زیست دوستی است که بیان می‌کند انسان‌ها ذاتاً به ارتباط با طبیعت و موجودات زنده تمایل دارند و این پیوند عاطفی می‌تواند موجب بهبود سلامت روان و کاهش استرس شود. روان‌شناسی محیطی نیز نشان داده است که حضور فعال و تأمل آمیز در محیط‌های طبیعی، به ویژه در قالب گردشگری طبیعت محور، به بازسازی روانی و ارتقای کیفیت زندگی کمک می‌کند. همچنین، رویکردهای زیست‌درمانی^۲ (Clinebell, 2013) بر استفاده از طبیعت به عنوان بستری درمانی برای بهبود سلامت روان تأکید دارند که در قالب گردشگری بوم‌محور و اکوتوریسم نمود می‌یابد.

1. Biophilic contemplation

2. Ecotherapy

بعلاوه در همین راستا بعد نخست تحقیق حاضر، یعنی درمان روان زیست محور بر همین امر تأکید دارد. یافته‌ها حاکی از آن‌اند که عناصر طبیعی-کالبدی مانند صخره‌های بکر، سکوت محیط، بافت ارگانیک فضا، و حضور عناصر چهارگانه (آب، خاک، هوا، نور) می‌توانند نقشی محوری در کاهش استرس، بازسازی ذهنی و ارتقای سلامت روان ایفا کنند. این یافته با نظریه‌های روان‌شناسی محیطی، به ویژه تئوری‌هایی مانند تئوری بازگردانی توجه^۱ (ART) توسط کاپلان و کاپلان (۱۹۸۹) و نظریه کاهش استرس^۲ (SRT) راجر اورلیک اولریچ (۱۹۹۱) هم‌راستا است و نشان می‌دهد که فضاهای بکر قابلیت بالایی برای عملکرد احیاگر دارند (Ulrich et al., 1998; Ulrich, 1993; Kaplan & Kaplan, 1989).

مؤلفه دوم، تجربه زیستی آگاهانه در بستر طبیعت بومی (Conscious Eco-experientiality)، بُعدی ادراکی-حسی به تجربه گردشگر می‌بخشد و نشان می‌دهد که زیست در کندوان صرفاً یک اقامت موقت نیست، بلکه ورود به فرآیندی چند لایه از شناخت، لمس، درک و تفسیر محیط است. مقولاتی مانند کیفیت منظر احیاگر، تجربه‌گرایی آگاهانه، هویت‌مندی مکان، و اصالت زیستی-فرهنگی، حاکی از این است که فضاهای طبیعی در کندوان به بستری برای تعامل ذهنی-جسمی عمیق با محیط تبدیل می‌شوند. این مؤلفه بر پایه رهیافت پدیدارشناسانه و ذهن آگاهی در گردشگری^۳ شکل گرفته (Kaya et al., 2024) و بازتاب‌دهنده نوعی "زیست‌تجربه معنا بخش" است.

در این مؤلفه یعنی "تجربه زیستی آگاهانه در بستر طبیعت بومی"، گردشگری احیاگر در کندوان صرفاً به تماشای مناظر یا بازدید از خانه‌های صخره‌ای محدود نمی‌شود، بلکه ناظر بر تجربه‌ای چند حسی، آگاهانه و درگیر کننده با طبیعت و محیط پیرامون است. در این رویکرد، گردشگر با حضور ذهن، به مشاهده دقیق چشم‌اندازها، شنیدن صداهای طبیعی، لمس عناصر محیطی و درک ویژگی‌های بومی فضا می‌پردازد. مطالعات اخیر نشان می‌دهند که این سطح از آگاهی و توجه زیستی به محیط، نقش مهمی در تعمیق حس و درک کیفیت‌های بوم‌منظر دارد. برای نمونه، پژوهش Tang و همکاران (۲۰۲۴) نشان می‌دهد که افزایش ادراک از طبیعت و کیفیت منظر، می‌تواند تجربه‌های احیاگر را از سطحی تماشاگرانه به تجربه‌ای زیستی و معنادار ارتقاء دهد. این یافته‌ها بیانگر آن‌اند که گردشگری احیاگر در کندوان، ریشه در بسترهای هویتی و بومی دارد و از مدل‌های تقلیدی و ساختگی فاصله می‌گیرد (Tang et al, 2024).

سومین مؤلفه، بازآفرینی احیاگرانه فضا و کنش متقابل اجتماعی آرامش‌بخش (Regenerative Place-making & Soothing Social Interaction)، لایه تعاملی و مشارکتی الگو را نمایان می‌سازد. بازآفرینی بوم روستایی، تعامل صمیمانه و بدون تنش میان گردشگر و جامعه میزبان، و تقویت وجوه فرهنگی-اجتماعی اصالت محلی، نمایانگر ظرفیت کندوان برای احیای نه‌تنها فضا، بلکه کیفیت ارتباطات انسانی و زیست اجتماعی است. این مؤلفه، با تأکید بر پایداری اجتماعی و اکولوژیکی، مفهوم بازآفرینی را از سطح کالبدی فراتر برده و آن را به کنش متقابل انسان و محیط در یک بستر هم‌زیستانه ارتقا می‌دهد.

یافته‌های پژوهش حاضر بر اهمیت بازتعریف توسعه روستایی از منظر زیباشناسی فضایی و پایداری فرهنگی تأکید دارند. در نمونه موردی کندوان، فضاهای طبیعی و فرهنگی نه‌تنها به عنوان جاذبه‌های گردشگری، بلکه به عنوان مکان‌هایی با ظرفیت احیاگر بالا عمل می‌کنند؛ مکان‌هایی که قادرند ضمن کاهش تنش‌های روانی گردشگران، بستری برای بازسازی پیوندهای اجتماعی و فرهنگی جامعه محلی فراهم آورند. این رویکرد با دیدگاه‌های نوین در حوزه

1. Attention Restoration Theory
2. Stress Reduction Theory
3. Mindfulness

گردشگری سلامت محور همخوان است. برای نمونه، پژوهش لی و ژانگ (۲۰۲۴) نشان می‌دهد که حضور در محیط‌های روستایی برخوردار از عناصر فرهنگی و مناظر طبیعی منحصربه‌فرد، نه تنها موجب ارتقای سلامت روان گردشگران می‌شود، بلکه انسجام اجتماعی و سرمایه روانی در جوامع میزبان را نیز تقویت می‌کند (Li & Zhang, 2024). این یافته، رویکرد احیاگر به فضاهای روستایی را از یک سیاست صرفاً گردشگر محور فراتر برده و آن را به الگویی چندبعدی در توسعه پایدار روستایی بدل می‌سازد.

در این چارچوب، گردشگری احیاگر در کندوان نه فقط فرصتی برای بازدیدکنندگان جهت تجربه آرامش، بلکه ظرفیتی برای توانمندسازی جامعه محلی، صیانت از میراث فرهنگی ملموس و ناملموس، و بازسازی هویت بومی نیز فراهم می‌آورد. احیای چنین فضاهایی با درک عمیق‌تری از پیوند بین انسان، مکان و حافظه تاریخی همراه است؛ پیوندی که می‌تواند منجر به بازنگری در سیاست‌های توسعه روستایی با تأکید بر بهبود کیفیت زندگی، تاب‌آوری روانی و ارتقای انسجام اجتماعی در نواحی کم برخوردار شود. از این منظر، کندوان نه تنها یک مقصد گردشگری، بلکه می‌تواند به مثابه الگویی زنده برای سیاست‌گذاری احیاگر در سایر مناطق روستایی با شرایط مشابه عمل کند.

نتیجه‌گیری

در مجموع، یافته‌های این پژوهش گویای آن‌اند که توسعه گردشگری در فضاهای روستایی صرفاً نباید با رویکرد اقتصادی یا کالبدی صورت گیرد، بلکه لازم است ابعاد احیاگر، روان‌شناختی، فرهنگی و بوم‌شناختی نیز در مرکز توجه قرار گیرند. در این مسیر، طراحی سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های فضایی باید از چارچوب‌های صرفاً کارکردگرایانه عبور کرده و به سوی خلق "مکان‌های درمانگر" حرکت نمایند. مدل مفهومی ارائه شده می‌تواند به عنوان بستری نظری برای توسعه چارچوب‌های سیاست‌گذاری، طراحی فضا و مدیریت گردشگری با رویکرد سلامت محور در دیگر نواحی روستایی کشور نیز مورد استفاده قرار گیرد.

توصیه‌های سیاستی و کاربردی

۱) تلفیق اصول روان‌شناسی محیطی در برنامه‌ریزی گردشگری روستایی: سیاست‌گذاران گردشگری و توسعه روستایی با بهره‌گیری از نظریه‌های روان‌شناسی محیطی نظیر "تئوری بازگردانی توجه" و "تئوری کاهش استرس"، به طراحی فضاهایی بپردازند که قابلیت ترمیم روانی دارند. این امر مستلزم ایجاد محیط‌هایی با آرامش بصری، صداهای طبیعی، دسترسی به عناصر بکر و امکان تجربه خلوت و تأمل است.

۲) احیای معماری بومی و حفاظت از چشم‌اندازهای طبیعی: حفاظت از معماری صخره‌ای کندوان و جلوگیری از مداخلات ساخت‌وساز غیر سازگار با بافت بومی، از الزامات توسعه پایدار گردشگری احیاگر است. توصیه می‌شود طرح‌های توسعه‌ای روستایی با رویکرد منظر محور و حساس به هویت فرهنگی تدوین شوند.

۳) آموزش و توانمندسازی جامعه محلی برای هدایت گردشگری احیاگر: ضروری است جوامع میزبان از طریق آموزش‌های هدفمند در زمینه مزایای روان‌شناختی گردشگری، میزبانی آگاهانه، و حفاظت از منابع طبیعی، در فرآیند مدیریت گردشگری مشارکت داده شوند. این امر موجب ارتقای سرمایه اجتماعی، کاهش تعارضات گردشگر-میزبان و ارتقای کیفیت تجربه می‌گردد.

۴) توسعه زیرساخت‌های گردشگری کم مداخله با رعایت اصول اکولوژیک: سیاست‌گذاران باید از توسعه بی‌رویه و ساخت‌وسازهای ناهمخوان با طبیعت روستا پرهیز کنند. توصیه می‌شود زیرساخت‌ها (مانند مسیرهای پیاده‌روی، فضاهای

اقامتی کوچک مقیاس، سکوه‌های تماشای مناظر و مراکز آموزش طبیعت گردی) به صورت طبیعت محور، سبک‌وزن و قابل بازگشت به حالت اولیه طراحی و اجرا شوند.

۵) طراحی بسته‌های گردشگری با تأکید بر تجربه‌گرایی درمانی: ارائه برنامه‌های گردشگری مبتنی بر بازسازی ذهنی و آگاهی زیستی (مانند پیاده‌روی ذهن‌آگاهانه، جلسات مراقبه در طبیعت، موسیقی بومی در فضاهای باز، یا فعالیت‌های خلاقانه هنری) می‌تواند گردشگری را از سطح مصرف‌گرایی به تجربه‌ای عمیق‌تر و ترمیم‌گر ارتقاء دهد.

۶) پایش و ارزیابی مستمر اثرات روانی گردشگری در نواحی میزبان: نهادهای مرتبط با سلامت روان، گردشگری و توسعه روستایی می‌توانند با طراحی شاخص‌هایی برای ارزیابی کیفیت تجربه گردشگران و سطح رضایتمندی و تاب‌آوری جوامع میزبان، از پیامدهای منفی احتمالی پیشگیری و مسیر توسعه را اصلاح کنند.

۷) ادغام مفهوم گردشگری احیاگر در اسناد بالادستی توسعه گردشگری کشور: پیشنهاد می‌شود این رویکرد نوظهور در اسناد کلان همچون برنامه‌های پنج‌ساله توسعه، سند راهبردی گردشگری، و برنامه‌های احیای روستاهای دارای پتانسیل گردشگری گنجانده شود تا پشتیبانی نهادی برای اجرا پیدا کند.

حامی مالی

این اثر حامی مالی نداشته است.

سهم نویسندگان در پژوهش

این مقاله نویسنده همکار نداشته است.

تضاد منافع

نویسنده این مقاله اعلام می‌دارد که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارد.

تقدیر و تشکر

نویسنده از همه کسانی که در انجام این پژوهش به ما یاری رساندند، به ویژه کسانی که کار ارزیابی کیفیت مقالات را انجام دادند، تشکر و قدردانی می‌نماید.

منابع

- اسعدی، میر محمد و جباری، گلنوش. (۱۴۰۰). عوامل مؤثر بر تاب‌آوری جامعه گردشگری روستایی در راستای توسعه پایدار (مورد مطالعه: روستاهای هدف گردشگری شهرستان همدان). *مجله پژوهش‌های روستایی*، ۱۲(۴)، ۶۸۴-۶۹۹.
[Doi:10.22059/jrur.2021.325604.1646](https://doi.org/10.22059/jrur.2021.325604.1646)
- زارع، رحیم. (۱۴۰۳). نگرش ساکنان محلی نسبت به توسعه پایدار گردشگری روستایی: شناسایی فرصت‌ها و چالش‌ها (مورد مطالعه: روستاهای استان البرز). *مجله پژوهش‌های روستایی*، ۱۵(۲)، ۳۹۸-۴۱۵.
[Doi: 10.22059/jrur.2024.368935.1891](https://doi.org/10.22059/jrur.2024.368935.1891)
- پازکی، معصومه. (۱۴۰۳). طراحی و تبیین مدل پارادایمی هم‌آفرینی در صنعت گردشگری پایدار روستایی (مطالعه موردی: شهرستان دامغان، استان سمنان). *مجله پژوهش‌های روستایی*، ۱۶(۳)، ۹۱-۱۰۶.
[Doi: 10.22059/jrur.2025.376828.1949](https://doi.org/10.22059/jrur.2025.376828.1949)
- اسماعیلی مهیاری، مصطفی، نورمندی پور، وحید و بیشمی، بهار. (۱۴۰۳). بررسی تکامل گردشگری روستایی: مرور نظام‌مند و شناسایی روندهای کنونی و آینده. *مجله پژوهش‌های روستایی*، ۱۵(۴)، ۳۷-۵۰.
[Doi:10.22059/jrur.2025.376723.1945](https://doi.org/10.22059/jrur.2025.376723.1945)
- سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۷۶). *ثبت آثار ملی ایران*.

References

- Asadi, M. M., & Jabbari, G. (2022). Factors affecting the resilience of rural tourism community in terms of sustainable development (Case study: Tourism target villages of Hamadan County). *Journal of Rural Research*, 12(4), 684-699. <https://doi.org/10.22059/jrur.2021.325604.1646> [In Persian]
- Asojo, A., & Hazazi, F. (2025). Biophilic design strategies and indoor environmental quality: A case study. *Sustainability*, 17(5), 1816. <https://doi.org/10.3390/su17051816>
- Baggio, R. (2008). Symptoms of complexity in a tourism system. *Tourism Analysis*, 13(1), 1-20. <https://doi.org/10.3727/108354208784548797>
- Baggio, R. (2013). Studying complex tourism systems: A novel approach based on networks derived from a time series. *arXiv preprint arXiv:1302.5909*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1302.5909>
- Bell, S. L., Foley, R., Houghton, F., Maddrell, A., & Williams, A. M. (2018). From therapeutic landscapes to healthy spaces, places and practices: A scoping review. *Social Science & Medicine*, 196, 123-130.
- Bellato, L., & Pollock, A. (2025). Regenerative tourism: A state-of-the-art review. *Tourism Geographies*, 27(3-4), 558-567. <https://doi.org/10.1080/14616688.2023.2294366>
- Bellato, L., Frantzeskaki, N., & Nygaard, C. A. (2023). Regenerative tourism: A conceptual framework leveraging theory and practice. *Tourism Geographies*, 25(4), 1026-1046. <https://doi.org/10.1080/14616688.2022.2044376>
- Bellato, L., Frantzeskaki, N., Lee, E., Cheer, J. M., & Peters, A. (2024). Transformative epistemologies for regenerative tourism: Towards a decolonial paradigm in science and practice? *Journal of Sustainable Tourism*, 32(6), 1161-1181. <https://doi.org/10.1080/09669582.2023.2208310>
- Clinebell, H. (2013). *Ecotherapy: Healing ourselves, healing the earth*. Routledge.
- Corral-Gonzalez, L., Cavazos-Arroyo, J., & García-Mestanza, J. (2023). Regenerative tourism: A bibliometric analysis. *Journal of Tourism, Heritage & Services Marketing*, 9(2), 41-54. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10539722>
- Dehghani, S., Choobchian, S., Ghobadian, B., Farhadian, H., Viira, A.-H., Stefanie, H. I., Van Passel, S., & Azadi, H. (2022). Five-year development plans of renewable energy policies in Iran: A content analysis. *Sustainability*, 14, 1501. <https://doi.org/10.3390/su14031501>
- Dredge, D. (2022). Regenerative tourism: Transforming mindsets, systems and practices. *Journal of Tourism Futures*. <https://doi.org/10.1108/jtf-01-2022-0015>
- Esfandyari, H., Choobchian, S., Momenpour, Y., et al. (2023). Sustainable rural development in Northwest Iran: Proposing a wellness-based tourism pattern using a structural equation modeling approach. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10, 499. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-01943-0>
- Esmaili Mahyari, M., Nourmandipour, V., & Beishami, B. (2024). Exploring the evolution of rural tourism: Systematic review and identifying the current and future trends. *Journal of Rural Research*, 15(4), 37-50. <https://doi.org/10.22059/jrur.2025.376723.1945> [In Persian]
- Farsani, E. D., Choobchian, S., & Naghani, M. S. (2024). Unlocking agricultural innovation: A roadmap for growth and sustainability. *Journal of the Knowledge Economy*, 1-21.
- Gössling, S., & Hall, C. M. (2019). Sustainable tourism: A global perspective. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(7), 1047-1065.
- Haji Rasouli, A. (2018). *The cone shaped settlement of Kandovan: A continuation of building traditions* (Doctoral dissertation). Queensland University of Technology. <https://doi.org/10.5204/thesis.eprints.121354>
- Iranian Cultural Heritage Organization. (1997). *National Heritage List of Iran*. <https://irangov.ir/MinistryofCulturalHeritageTourismAndHandicrafts> [In Persian]
- Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989). *The experience of nature: A psychological perspective*. Cambridge University Press.
- Kaya, S. C., Sezerel, H., & Filimonau, V. (2024). How mindfulness training changes tourist experience: An exploratory study. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 59, 166-179. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2024.04.007>

- Li, H., & Zhang, Y. (2024). Rural tourism and mental well-being: Exploring restorative potentials of rural landscapes for community resilience. *Tourism Management*, 101, 104908. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2024.104908>
- Matunga, H., Matunga, H., & Urlich, S. (2020). From exploitative to regenerative tourism. *MAI Journal: A New Zealand Journal of Indigenous Scholarship*, 9(3), 295-308. <https://doi.org/10.20507/MAIJournal.2020.9.3.10>
- Nahi, N., & Singery, M. (2015). Describing native architectural features of Kandovan, a sustainable village with rock architecture. In A. Sayigh (Ed.), *Renewable energy in the service of mankind Vol I* (pp. 1-10). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-17777-9_62
- Ohly, H., White, M. P., Wheeler, B. W., Bethel, A., Ukoumunne, O. C., Nikolaou, V., & Garside, R. (2016). Attention Restoration Theory: A systematic review of the attention restoration potential of exposure to natural environments. *Journal of Toxicology and Environmental Health, Part B*, 19(7), 305-343. <https://doi.org/10.1080/10937404.2016.1196155>
- Pazoki, M. (2025). Designing and explaining the paradigm model of co-creation in sustainable rural tourism: A case study of Damghan Township. *Journal of Rural Research*, 16(3), 91-106. <https://doi.org/10.22059/jrur.2025.376828.1949> [In Persian]
- Pollock, A. (2015). Social entrepreneurship in tourism: The conscious travel approach. *Tourism Innovation Partnership for Social Entrepreneurship*, 8, 01-19. <https://ail.arcticSwedenvisitorsboard.com/wp-content/uploads/2024/03/TIPSE-Social-Entrepreneurship-and-Travel.pdf>
- Pritchard, A., Morgan, N., & Ateljevic, I. (2011). Hopeful tourism: A new transformative perspective. *Annals of Tourism Research*, 38(3), 941-963. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2011.01.004>
- Rastegar, R. (2025). Regenerative justice and tourism: How can tourism go beyond restoration? *Annals of Tourism Research*, 111, 103896. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2025.103896>
- Tang, R., Zhao, X., & Guo, Z. (2024). Place perception and restorative experience of recreationists in the natural environment of rural tourism. *Frontiers in Psychology*, 15, 1341956. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1341956>
- Thornton, M., Bhatia, M., & Silkaitis, C. (2024). Regenerative tourism and mental health: The Clean Wave Foundation, Costa Rica. In A. Kavoura, T. Borges-Tiago, & F. Tiago (Eds.), *Strategic innovative marketing and tourism* (ICSIMAT 2023, Springer Proceedings in Business and Economics). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-51038-0_8
- Ulrich, R. S. (1993). Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology*, 36, 729-742.
- Ulrich, R. S., Simons, R. F., Losito, B. D., Fiorito, E., Miles, M. A., & Zelson, M. (1991). Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology*, 11(3), 201-230. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80184-7](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80184-7)
- UNWTO. (2023). *Best Tourism Villages 2023*. <https://pre-webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2023-10/231019-best-tourism-villages-2023-en.pdf>
- Zare, R. (2024). Attitude of local residents towards the sustainable development of rural tourism: Identification of opportunities and challenges (Case study: Villages of Alborz Province). *Journal of Rural Research*, 15(2), 398-415. <https://doi.org/10.22059/jrur.2024.368935.1891> [In Persian]